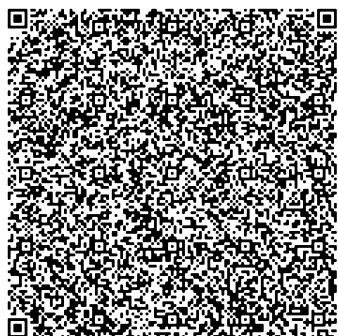

Practical unit content of intercultural education of students by means of music in classroom work aimed at fostering intercultural communication skills, identifying specific in the musical culture of different nations, tolerance towards musical culture of other countries during the learning of theoretical material.

Key words: educational technology; technology; intercultural education technology of students.

УДК 331.556.46(438)

Barbara Grabowska

doktor habilitowany,

Zakład Pedagogiki Ogólnej i Metodologii Badań,

Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie, Uniwersytet Śląski w Katowicach

ul. Bielska 62, 43-400 Cieszyn, Rzeczpospolita Polska,

basiagra@wp.pl

POCZUCIE TOŻSAMOŚCI POLAKÓW NA EMIGRACJI

Emigracja nie przerywa ciągłości tożsamości badanych osób. Polacy dalej uważają się w większości za Polaków, ewentualnie postrzegają siebie jako członków społeczności europejskiej. Nie boją się przyznawać do swego pochodzenia, nawet jeśli czasem w środowisku, w którym żyją funkcjonują negatywne stereotypy Polaków. Zdarzają się oczywiście wyjątki, że emigranci wolą nie przyznawać się do swego pochodzenia, jednak regułą jest, że Polacy są dumni z tego, kim są. Warunki życia w okresie płynnej nowoczesności prowadzą niewątpliwie do zmniejszenia znaczenia niektórych punktów orientacyjnych tworzących poczucie tożsamości osób będących długo na emigracji.

Wyposażenie człowieka w zdolności pozwalające na konstruowanie tożsamości w ponowoczesnym świecie, w którym łatwo zatracić ową tożsamość, to nie lada wyzwanie dla edukacji XXI wieku. Sprostać mu może edukacja wielo- i międzykulturowa, która nauczy młodego człowieka, jak rozwijać globalną świadomość i czerpać korzyści z życia w społeczeństwie kulturowo zróżnicowanym, z życia, które stało się współcześnie faktem niezaprzeczalnym, przed którym nie ma ucieczki.

Słowa kluczowe: emigracja; tożsamość; tożsamość emigrantów.

Wiek dwudziesty został przez Castlesa i Millera nazwany Wiekiem Migracji (Castles S., 1993, s. 49), można zatem zastanawiać się nad metaforą określającą ruchy migracyjne w pierwszych latach nowego stulecia, szczególnie w obrębie Unii Europejskiej. Piszemy nawet o «*migracyjnym tsunami*» (Olędzka M., elektroniczne źródło). «*Współczesne ruchy migracyjne stały się jednym z ważniejszych czynników przemian społecznych i kulturowych w świecie*» (Budakowska E., s. 49). Migracja jest związana z przemieszczaniem się. Dzisiejsze migracje są najczęściej dobrowolne – przynajmniej w naszej części Europy – i wynikają z indywidualnych chęci zmiany miejsca, chęci przebywania w wielu miejscach i społecznościach. Migranci przypominają nomadów, z tą różnicą, że podróżują indywidualnie, bez rodziny, sąsiadów. W ostatnich latach zmienia się obraz migranta, zmianie ulegają motywy, sposób podróżowania. Zmianie ulegają także postawy wobec migrantów.

Z dostępnych definicji migracji (Kraszewski P., 2003) w dzisiejszych czasach «*płynnej nowoczesności*» (Bauman Z., 2006) najadekwatniejsze wydaje się być ujęcie migracji, jako «*przeniesienie się do innej kultury, zetknięcie z innymi wartościami i normami postępowania, wyrażanymi w innym zachowaniu i sposobie bycia*» (Mamzer H., 2003, s. 134). Dzisiejsze migracje mają najczęściej dobrowolny charakter (Sakson A.), są świadomym i dobrowolnym wyborem człowieka. Można

jednak mówić o swoistym przymusie, który jest spowodowany złą sytuacją ekonomiczną kraju, bezrobociem, bowiem obecne migracje mają najczęściej podłoże ekonomiczne i są wyjazdami zarobkowymi. Józef Bakalarz do tych czynników dodaje jeszcze racje ideologiczne, polityczne i religijne, przyczyny kulturowe, chęć przeżycia przygody i poznania innych krajów i kultur i nazywa je bezpośrednimi przyczynami migracji. Do przyczyn dalszych i pośrednich migracji autor zalicza «*kompleks warunków społeczno-cywilizacyjnych, a zwłaszcza gwałtowny rozwój demograficzny krajów trzeciego świata, postęp ekonomiczno-społeczny w całym świecie, rozwój środków komunikacji, wzrastającą współzależność krajów w różnych dziedzinach, międzynarodową współpracę gospodarczą, a także dążenie do prawnej i politycznej jedności*» (Bakalarz J., 1985, s. 27). Kiedyś migracja była ucieczką od ..., od głodu, czy politycznych prześladowań. I wówczas były to decyzje nieodwracalne, będące definitywnym odcięciem korzeni. Dzisiaj mamy ucieczkę do ..., do bycia obywatelami, do nowych możliwości, do godnej płacy za własną pracę.

Migracja – obok efektu zarobkowego – może dla człowieka być szansą na poznanie obcej/innej kultury, edukację, zdobycie doświadczenia, naukę języka, a także rozwój osobowości. Ale wśród konsekwencji migracji nie da się pominąć negatywnych skutków, szczególnie tych związanych ze zmianami w psychice człowieka –

osamotnieniem, wyobcowaniem, wykorzeniem kulturowym. Może skutkować osłabieniem, rozpadem życia rodzinnego, a także prowadzić do różnych patologii, powstałych w wyniku niedostosowania do nowych warunków życia (Bakalarz J., 1985, s. 35).

Piąta fala rozszerzenia Unii Europejskiej doprowadziła – poprzez swobodny przepływ ludzi – do zwiększenia pluralizmu i różnorodności kulturowej w Europie. Migranci w nowym miejscu pobytu wchodzą w stosunki społeczne ze zbiorowościami osiedlonymi na danym terenie. Interakcje odbywają się nie tylko między jednostkami, ale też między grupami. Migracje są w literaturze opisywane jako naturalne i powszechne procesy społeczne przełamujące stare porządki społeczne oraz wprowadzające nowe. Robert Park był zdania, że wywołany migracjami «cykl stosunków rasowych» obejmuje etapy: kontaktu, współzawodnictwa³, akomodacji i asymilacji. Kontynuatorzy idei Parka opisywali liczne etapy/stadia cyklu stosunków etnicznych (Mucha J., 2006). Rodzi się pytanie, czy współcześni migranci – uwzględniając tymczasowość ich migracji – przejdą z izolacji własnej grupy etnicznej i podejmą kontakt.

Najnowsza emigracja funkcjonuje w odmiennych warunkach społecznych niż «stara emigracja»⁴. Osoby emigrujące w poprzednich dekadach podejmowały najczęściej decyzje o wyjeździe na stałe i bywało, że w nowym kraju chciały, jak najszybciej wtopić się w nowe środowisko, zasymilować się. Andrzej Chodubski zauważa, że często dochodzi do konfliktów między starą i nową emigracją. «Stara imigracja chce przekazać swoje doświadczenie imigracyjne, nowa zaś nie chce z tego korzystać, wskazując na nową jakość, na czas przemian. Nowa emigracja ma inne cele, dążenia i aspiracje, innymi drogami pragnie dochodzić do dóbr ekonomicznych, inaczej pojmuje kwestie polityczne i społeczno-kulturalne. Dąży do wyjścia ze swoistego ukrycia w kraju osiedlenia, do uczestnictwa w życiu ogólnospołecznym» (Chodubski A., 2003, s. 62). Młodzi migranci mają również inny stosunek do mediów, chcą nie tylko z nich korzystać, ale je tworzyć i poprzez nie docierać do swoich rodaków. Dzięki nim

polskość jest obecna w telewizji, radiu, prasie⁵, Internecie i ma nie tylko wymiar promocyjny, ale służy budowaniu obrazu Polaka, zatem przyczynia się do przewartościowania ocen, łamania stereotypów, budzenia zainteresowania Polską i Polakami.

Przyjmowane strategie funkcjonowania w nowym środowisku są różne w starej i nowej migracji, różnią się nimi także poszczególne pokolenia imigrantów. Przeżywają oni odmienne trudności bytowe w obcym kraju. Pierwsze pokolenie musi dostosować się do zmiany środowiska, kultury, języka, rozłąki z rodziną i najbliższych. Między pierwszym a drugim pokoleniem imigrantów często dochodzi do konfliktów kulturowych. Ich powodem są różnice w wartościowaniu tradycji, stopniowaniu zaangażowania w życie społeczne oraz więzi z ojczyzną. Drugie pokolenie imigrantów od najmłodszych lat poznaje kulturę kraju zamieszkania oraz równoległe kulturę kraju pochodzenia rodziców. Pierwsze pokolenie musiało się również borykać z wieloma innymi problemami, które drugiego pokolenia nie dotyczy. Przeżywali stres kulturalizacyjny, adaptację z nowym otoczeniem, lęk przed odmiennymi warunkami żywymi, wyobcowanie, tęsknotę za rodziną i krajem.

Trwaniu grup etnicznych na migracji sprzyja polityka wielokulturowości prowadzona w większości krajów europejskich, jak również w Australii, Kanadzie i Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Wartością stał się pluralizm etniczny, a podtrzymywanie etnicznej tożsamości grupowej jest w pełni dopuszczalną kulturą alternatywną wobec pełnej fuzji grup. Dlatego – zdaniem Stanforda Lymana (Lyman S., 1968, s. 20-22) – nie powinno się uważać, że grupy, które kładą nacisk na endogamię i na utrzymanie instytucji, koniecznych dla jej podtrzymania, na pewno nie są zasymilowane.

Sytuacją trudną dla człowieka, a często zapomnianą i pomijaną w badaniach nad migracjami są kwestie poczucia tożsamości. Człowieka na emigracji, a zwłaszcza młodego człowieka, czekają dodatkowe zadania związane z szukaniem – często samotnym – odpowiedzi na pytania «kim jestem?», «kim się czuję w nowym otaczającym mnie świecie?» Chyba, że zrobi on sobie przerwę

³ Współzawodnictwo jest określane przez Parka i Burgessa jako «interakcja bez kontaktu».

⁴ W literaturze przedmiotu wprowadzono podział na tak zwaną «starą emigrację» i «nową emigrację». Za kryterium podziału posłużyła data włączenia Polski do Unii Europejskiej, a tym samym motywy opuszczania kraju, a także wielkość migracji.

⁵ Na przykład w Irlandii ukazują się wiele polskich gazet, między innymi tygodnik «Gazeta Polska», «Kurier Polski», dwutygodnik «Nasz głos», «Polski Expres», «Życie w Irlandii», miesięcznik informacyjno-kulturalny «Szpila», «Wyspa. Miesięcznik Polski», są także zamieszczane polskie spoty w irlandzkich mediach, kolumny w języku polskim lub cotygodniowe dodatki. Jednym z nich jest «Polski Herald». Jest to tygodnik – dodatek do piątkowego wydania «Evening Herald», który powstał z inicjatywy irlandzkiej, jako przejaw otwartości wobec mniejszości polskiej i chęci wsłuchania się w jej głosy. «Polski Herald» został zdobywcą prestiżowej nagrody medialnej Metro Eireann Media and Multicultural (MAMA) 2006. Najnowszym pismem, które wprowadziło stronę po polsku, jest tygodnik «Irish Catholic». Większość gazet jest bezpłatnych i mają najczęściej wersje elektroniczne dostępne w Internecie. W Wielkiej Brytanii ze względu na olbrzymie zróżnicowanie kulturowe i rozproszenie Polaków po całym kraju polskie gazety mają najczęściej wymiar lokalny, ale w lipcu 2006 roku całe wydanie «Guardiana» było wydane po polsku: www.guardian.co.uk/eu/story/0,,1825541,00.html. Ukazuje się między innymi dwutygodnik «Nasz Kontakt», «Goniec Polski», «Cooltura», «Polish Express», «Nowy Czas», «Poles Apart».

od życia, od praw codzienności. Imigracja tworzy nowy kontekst społeczny dla samookreślenia jednostki. Zmianie ulega nie tylko postrzeganie samego siebie, ale równocześnie postrzeganie jednostki przez Innego.

Nowa fala emigracji, nasilona przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, ma inny charakter niż migracje z poprzednich dekad. Chociaż ma najczęściej wymiar zarobkowy, to jej zakres, a przede wszystkim tymczasowość, określana mianem «jestem tu na chwilę» (Łukasiewicz R., 2008, s. 304), rodzi nowe konsekwencje dla tożsamości człowieka. Zmianie uległ również kontekst społeczny, w którym odbywają się swoiste «wędrowki ludów». W ostatnich latach pod wpływem różnorodnych czynników (Lewowicki T., 1997, s. 36-37) krystalizuje się inny niż dotąd model pojmowania tożsamości narodowej. Zasadne zatem będzie wykorzystanie do opisanego tożsamości migrantów Teorii Zachowań Tożsamościowych zaproponowanej przez Tadeusza Lewowickiego (Lewowicki T., 1995, s. 51-63). Autor zakłada istnienie sześciu obszarów elementów zachowań tożsamościowych, «które pozwalają identyfikować tę tożsamość, manifestować ją, zabiegać o trwanie i dobre warunki rozwoju, korzystne przemiany» (Lewowicki T., 1995, s. 22-23). Ważny jest – szczególnie w sytuacji migracji – kontekst społeczny, a zatem sfera stosunków społecznych między grupą przyjmującą i ludnością napływową, izolacja/otwartość społeczności większościowych i mniejszościowych, konflikty/współpraca. Pisząc o nowej migracji wspominałam o jej otwartości na kulturę nowego kraju i chęci współdziałania.

Młodzi ludzie na emigracji w procesie socjalizacji są niejako asymilowani przez grupy, w których żyją. Wzrastając w nową kulturę poznają ją, poznają wartości cenne i szkodliwe, zachowania akceptowane i odrzucane. Poznają znaczenia, jakie społeczność większościowa nadaje symbolom, a także uniwersum symboliczne, urzeczywistnione poprzez materialne egzemplifikacje.

Część migrantów zaczyna funkcjonować w standardach waluacji pochodzących od co najmniej dwóch społeczności. Wartości i normy społeczne w takich społecznościach nakładają się na siebie i wzajemnie się przenikają, co powoduje konieczność odwoływania się do warstwy «myślowej» rzeczywistości. W sytuacji uznania wartości pochodzących z dwóch lub więcej stykających się ze sobą kultur ma szansę powstać «tożsamość zintegrowana dwukulturowo» (Boski P., 1992, s. 183-186). Odwołując się do podejść teoretycznych integracji tożsamościowej – teorii akulturacji Johna W. Berry'ego i teorii tożsamości indywidualnej i społecznej Marii Jarymowicz – można zauważyć rozbieżności interpretacyjne tożsamości dwu-(wielo-) kulturowej. Zdaniem Berry'ego (Boski P., 1992, s. 184-185), osoby mające dwu- lub wielokulturową tożsamość są dwu lub wielojęzyczne, mają zapas wiedzy i umiejętności pozwalających dawać sobie radę w kontekstach obu (wszystkich) tych kultur, mają zdolności do zmiany kodów i przerzucania się z sytuacji w kulturze A do sytuacji w kulturze B. Autor nie zakłada syntezy wyłaniającej się z dwu-(wielo-)kulturowej egzystencji. Maria

Jarymowicz w swojej koncepcji, nawiązując do teorii Piageta i Kohlberga, uważa, że «rozwojową formą Ja u ludzi czerpiących z dwóch kultur powinna być autonomizacja, niezależność od którejkolwiek» (Boski P., 1992, s. 185).

Inni badacze tożsamości wielokulturowej zwracają uwagę na indywidualistyczny i kolektywistyczny charakter kultur. W kulturach kolektywistycznych kładzie się nacisk na «fundamentalną więź między jednostkami». W procesie socjalizacji członkowie tych grup kulturowych uczą się dostosowywać do związków społecznych i grup, do których należą, odczytywać myśli i uczucia innych ludzi, odczuwać i okazywać współczucie, odgrywać przypisane im role oraz podejmować stosowne działania. Te zadania kulturowe ukształtowały się na przestrzeni dziejów, aby podtrzymać współzależność Ja od innych (Matsumoto D., 2007, s. 371). W kulturach indywidualistycznych w procesie socjalizacji członkowie grup uczą się utrzymywać swoją niepowtarzalność, wyrażać siebie, urzeczywistniać swoje wewnętrzne Ja i dążyć do osiągnięcia osobistych celów. Zadania kulturowe mają wspierać autonomię jednostek, a osoby odznaczające się niezależnym pojęciem Ja skupiają się na swych osobistych wewnętrznych atrybutach – na indywidualnych zdolnościach, inteligencji, cechach osobowości, celach i preferencjach – wyrażając je publicznie i potwierdzając je prywatnie poprzez dokonywanie porównań społecznych (Matsumoto D., 2007, s. 370). Wyniki badań potwierdzają, że osoby o niezależnym pojęciu Ja spostrzegają swoje atrybuty wewnętrzne – takie jak zdolności czy cechy osobowości – jako najbardziej wyraziste aspekty Ja. Atrybuty wewnętrzne są stosunkowo mniej wyraziste u osób o współzależnym pojęciu Ja, które częściej myślą o sobie w kontekście określonych związków bądź sytuacji społecznych (Matsumoto D., 2007, s. 373).

Omawiając poczucie tożsamości polskich migrantów należy przywołać teorię tożsamości społecznej Henriego Tajfela, uwzględniającą relacje intergrupowe i procesy grupowe. «Tożsamość społeczna, zdaniem Tajfela, wynika z wiedzy jednostki co do tego, iż należy ona do pewnych grup wraz ze znaczeniem emocjonalnym i wartością przypisywaną członkostwu grupowemu» (Tajfel H., 1972, s. 31). Poprzez należenie do różnych grup i kategorii społecznych człowiek kształtuje swoją tożsamość społeczną. Ważnym elementem teorii jest identyfikacja z grupą, czyli definiowanie siebie w terminach przynależności grupowej.

W teorii Tajfela jest mowa również o relacjach międzygrupowych, autor wskazuje na dymensję charakteryzowaną przez ekstrema «społeczna mobilność – społeczna zmiana». System przekonań pod nazwą «społecznej mobilności» oparty jest na założeniu, że społeczeństwo, w którym jednostce przyszło żyć, posiada struktury społeczne elastyczne i «przepuszczalne» i jeśli jednostka z jakiegokolwiek powodu nie jest zadowolona z przynależności do swojej grupy, może się przenieść do innej. Na drugim końcu dymensji znajduje się system przekonań pod nazwą «społecznej zmiany». System ten zakłada, że natura i struktura relacji między grupami społecznymi jest naznaczona sztywną stratyfikacją, co

dla jednostki czyni niemożliwym opuszczenie jednej grupy i przeniesienie się do innej. Jednostka, aby poprawić swoją sytuację, może działać jedynie jako członek tej grupy i polepszyć status grupy jako całości, czyli «zmiana społeczna» (Kwiatkowska A., s. 87). Teoria ta uwzględnia budowanie tożsamości dwu lub wielokulturowej, czy też konwersję narodową.

Dotychczasowe wyniki badań prowadzonych w środowiskach zróżnicowanych kulturowo, zwłaszcza na pograniczach⁶ będących swoistymi laboratoriami, wskazują na potrzebę wyjścia poza tradycyjne rozumienie procesów identyfikacyjnych, zwłaszcza w odniesieniu do migrantów.

Poczucie tożsamości narodowej – jak zauważa Tadeusz Lewowicki (Lewowicki T., 1994, s. 133) – tradycyjnie opierało się i opiera między innymi na świadomości biegu i odrębności losów historycznych; odrębności języka, kultury, obyczaju, często religii; swoistej genealogii historycznej postrzeganej w kategoriach biologiczno-rasowych, niekiedy cech osobowości; identyfikacji z grupą społeczną i określonym terytorium.

Tożsamość narodowa opiera się na opozycji ja – Inny (obcy) oraz poczuciu odrębności i przynależności. Poczucie odrębności wobec innych narodów kształtowane jest głównie przez takie cechy jak symbole narodowe, język, kultura, więzi z rodakami. Człowiek utożsamia się z własnym narodem poprzez dostrzeganie różnic między narodem własnym a obcym. Tożsamość narodowa nabiera dużego znaczenia zwłaszcza w sytuacji emigracji. Jednostka, która znalazła się w nowym, nieznanym dotąd otoczeniu, mocniej, niż zwykle, akcentuje swoją przynależność narodową, porównując siebie z przedstawicielami narodu, w którym przyszło jej żyć.

Człowiek utożsamia się z grupą między innymi poprzez dostrzeganie różnicy między własną grupą a obcą, poprzez odczuwanie zarówno przynależności do grupy (podobieństwa do innych osób), jak i odrębności (odmienności, wyjątkowości) (Boksański Z., 2005, s. 113). W sytuacji emigracji aspekt poczucia przynależności może stanowić problemem, bowiem emigrant trafia do nowego środowiska, które jest często zupełnie inne niż to, w którym żył w kraju ojczystym. Pewne ułatwie-

nie stanowi liczna obecność Polaków w krajach członkowskich Unii Europejskiej, a tym samym wielość polonijnych organizacji. Również na obczyźnie, a może tam bardziej, Polacy odczuwają silną potrzebę integrowania się i współobcowania. Do grona organizacji skupionych wokół *Zjednoczenia Polskiego w Wielkiej Brytanii* dołączyły nowe: Polish Psychologists Club, Poland Street, Polish Professionals in London, Polish City Club. Oprócz tych wymienionych w Wielkiej Brytanii działa wiele kół i organizacji branżowych (na przykład Zrzeszenie Polskich Artystów Plastyków, Stowarzyszenie Techników Polskich), grup działających przy parafiach – nie tylko polskich, powstają polskie kluby muzyczne (Pyłat J., 2008). Przykładowe organizacje działające w Irlandii, to Polskie Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne, Dom Polski, Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, Polskie Centrum Informacji i Kultury w Dublinie, Together-Razem, Stowarzyszenie «Biblary»-Polish Community Centre «Biblary». Instytucje etniczne na obczyźnie zapewniają naszym rodakom kontakt z innymi Polakami, dostęp do polskiej kultury, prowadzą pomoc w znalezieniu pracy i wreszcie pomagają pokonać tęsknotę z rodziną i krajem⁷. Organizują także kursy języka i kultury polskiej dla dzieci i młodzieży, by podtrzymać jej znajomość wśród najmłodszego pokolenia. Jednak wyniki przeprowadzonych badań⁷ wskazują, że większość respondentów (66%) mieszkających w Wielkiej Brytanii wykazuje dobrą znajomość polskich instytucji i placówek szerzących kulturę polską w ich miejscowościach, ale w niewielkim stopniu uczestniczą oni w imprezach organizowanych przez stowarzyszenia polonijne czy polskie organizacje kościelne. Tylko 3% respondentów z Wielkiej Brytanii i 1% z Irlandii zadeklarowało uczestnictwo w takich imprezach. Polacy na emigracji realizują swe poczucie przynależności do grupy narodowej poprzez spędzanie czasu wolnego w gronie rodaków, robi tak zdecydowana większość emigrantów polskich (73% w Wielkiej Brytanii, 66% w Irlandii). Co trzeci emigrant przyznaje, że w wolnym czasie najczęściej przebywa w środowisku wielokulturowym. Polacy chętnie podejmują kontakty z przedstawicielami innych narodów, sprzyja temu zresztą wieloetniczny charakter Wyp⁹.

⁶ Patrz prace Społecznego Zespołu Badań Kultury i Oświaty Pogranicza pod kierunkiem naukowym prof. zw. dr hab. Tadeusza Lewowickiego.

⁷ Pisząc o organizacyjnej autonomii mniejszości narodowej względem większości oraz zakres dopuszczalnej w danym społeczeństwie odrębności instytucjonalnej mniejszości Raymond Breton wprowadził pojęcie «kompletności instytucjonalnej mniejszości narodowej».

⁸ Badania wśród 97 Polaków z Wielkiej Brytanii przeprowadziła Agnieszka Szczotka, wśród 94 Polaków z Irlandii Katarzyna Gebel i wśród 37 Polaków z Irlandii Małgorzata Malinowska, studentki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie, członkinie Koła Naukowego Edukacji Międzykulturowej. Szerzej: A. Szczotka: Poczucie tożsamości Polaków przebywających na emigracji w Wielkiej Brytanii. Niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr B. Grabowskiej. Cieszyn 2008; K. Gebel: Poczucie tożsamości młodych Polaków przebywających na emigracji w Irlandii. Niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. T. Lewowickiego. Cieszyn 2008; M. Malinowska: Poczucie tożsamości polskiej młodzieży mieszkającej w Irlandii. Niepublikowana praca licencjacka napisana pod kierunkiem dr hab. B. Grabowskiej. Cieszyn 2015.

⁹ Do wyjaśnienia stosunków etnicznych na Wyspach zastosowanie znajdzie teoria asymilacji Milтона Gordona i koncepcja pluralizmu etnicznego.

Badając poczucie tożsamości młodych Polaków przebywających na emigracji w Wielkiej Brytanii i Irlandii poproszono ich, aby określili, czy czują się Polakami, Brytyjczykami/Irlandczykami, Europejczykami czy obywatelami świata.

Znaczna część (40% w GB, 63% w IRL) respondentów uznała, że uważa siebie za Polaków. 16% w GB i 2% badanych w IRL określa siebie mianem Polaków i Europejczyków, 16% w GB czuje się Polakami i Europejczykami i obywatelami świata, a 4% w GB i 3% w IRL nazywa siebie Polakami i Europejczykami.

Inne określenia jednowymiarowe związane są z odejściem od identyfikacji z narodem polskim, 11% respondentów z GB i 17% w IRL określa siebie jako Europejczyków, 9% w GB i 11% w IRL uznaje siebie za obywateli świata. Można się zastanawiać, czy to zerwanie z polskością w deklaracjach identyfikacyjnych nie utrudni Polakom na emigracji rekonstrukcji tożsamości.

Żadna z ankietowanych osób nie nazwała siebie Brytyjczykiem/Irlandczykiem, natomiast po 4% badanych uznało, że czuje się «wszystkim po trochu», «nomadem», «kimś z polskimi korzeniami, lecz też kimś szukającym tożsamości w otaczającej go rzeczywistości».

Wyniki badań wskazują, że emigranci polscy, mimo zamieszkiwania za granicami kraju, wciąż czują się Polakami i w pytaniach o własną tożsamość określają siebie właśnie jako Polaków. Część z nich określa siebie zarówno mianem Polaka i Europejczyka, a także uważa siebie jednocześnie za Polaka i obywatela świata. Podwojone identyfikacje na bazie narodowej częściej deklarowali Polacy mieszkający w Wielkiej Brytanii (36% określił). Możemy zatem wnioskować o biwalencji kulturowej badanych. Funkcjonowanie w kulturze europejskiej pozwoliło im uznać elementy tej kultury za bliskie, wzmacniające ich poczucie wartości, godności, poczucie uczestnictwa we wspólnocie (Kłoskowska A., 1996, s. 128).

Pisząc o poczuciu tożsamości młodych emigrantów nie można pominąć kwestii związanych z kulturą, która jest ważnym elementem budującym tożsamość. To właśnie tożsamość kulturowa pozwala zachować młodemu człowiekowi świadomość odrębności własnego Ja, która jest niezwykle ważna, zwłaszcza w społeczeństwie wielokulturowym. Wielokulturowość społeczeństw jest w dzisiejszych czasach zjawiskiem nieuniknionym. Globalizacja i «kurczenie się» świata przyczyniły się do zwiększenia się mobilności ludzi, a tym samym do współistnienia na jednym terenie wielu kultur. Takim terenem jest z pewnością środowisko każdego kraju emigracyjnego. Irlandia i Wielka Brytania, które stały się w ostatnich latach krajami przyjmującym ogromną liczbę emigrantów, są najlepszymi przykładami takich wielokulturowych obszarów, które cechują się niestabilnością kultury społeczeństw go zamieszkujących oraz możliwością dokonywania wyborów kulturowych (Mamzer H., s. 107-112). Dużego znaczenia nabiera zatem kwestia tożsamości kulturowej Polaków, którzy zamieszkują na Wyspach. Ważne jest, czy i jak identyfikują się z wartościami niesionymi i propagowanymi przez ich rodzimą kulturę.

Aby zbadać identyfikację kulturową młodych polskich emigrantów, poproszono ich o odpowiedź na kilka pytań dotyczących ich stosunku do własnej polskości, polskiej kultury i wpajanych przez nią wartości. Zapytano ich, czy kultura polska jest bardziej wartościowa niż kultura brytyjska/irlandzka, mniej wartościowa, czy może ma – ich zdaniem – równą wartość. Największy odsetek emigrantów, blisko 83% w GB i 47% w IRL, uznało, że kultura polska jest równie wartościowa jak kultura brytyjska/irlandzka. Niewiele mniej osób – 44% w IRL, ale 11% w GB – odpowiedziało, że ich zdaniem większą wartość niesie w sobie ich rodzima kultura. Tylko 2% ankietowanych w IRL i 3% w GB przychyliło się do stwierdzenia, że polska kultura jest gorsza od irlandzkiej i tyle samo osób uznało, że nie ma zdania na ten temat. 5% respondentów w Irlandii przyznało natomiast, że obie kultury, polska i irlandzka, różnią się od siebie, nie można ich zatem porównywać i oceniać, która jest lepsza i bardziej wartościowa. Uzyskane wyniki pozwalają zauważyć, że polscy emigranci szanują polską kulturę i stanowi ona dla nich dużą wartość. Blisko połowa ankietowanych w Irlandii uznaje ponadto, że jest ona lepsza niż irlandzka, co może świadczyć o tym, iż wartości, które niesie polska kultura, zostały mocno zinternalizowane przez młodych Polaków i mają dla nich wciąż wielkie znaczenie. Jeżeli odwołamy się do teorii Tajfela, to autor zauważa, że ludzie mają fundamentalną potrzebę widzenia siebie w lepszym świetle w porównaniu z innymi, to w kontekście międzygrupowym potrzeba ta może być zaspokojona poprzez porównywanie się z innymi grupami w taki sposób, aby własna grupa na odpowiednich dymensjach wypadła lepiej niż grupa obca. Przy czym własna grupa nie tylko nie powinna być różna od grupy obcej, ale także być od niej lepsza (Kwiatkowska A., s. 87). Zatem nie należy się martwić tak wysokimi ocenami porównawczymi kultury polskiej.

Kolejny element poczucia tożsamości to kwestia utożsamiania się polskich emigrantów z własnym narodem i manifestowania owej przynależności. Zapytano zatem badanych emigrantów o sposób ich zachowania w sytuacji, gdy osoba innej narodowości mieszkająca w Wielkiej Brytanii/Irlandii zadaje im pytanie o ich narodowość. Ankietowani mieli wskazać jeden z trzech zaproponowanych sposobów zachowania się w takiej sytuacji, bądź podać własną odpowiedź. W Wielkiej Brytanii 40% ankietowanych i blisko 50% w Irlandii odpowiedziało, że w sytuacji, gdy ktoś pyta ich o narodowość zawsze z dumą przyznają się do przynależności do narodu polskiego. 55% respondentów w GB i 46% w IRL przychyliło się do stwierdzenia, że przyznaje się do bycia Polakiem/Polką, jednak nie manifestuje swej narodowości. Tylko jedna osoba w IRL i 3 w GB zadeklarowały, że na pytanie o swoją narodowość wolą nie odpowiadać zgodnie z prawdą, dwie osoby stwierdziły natomiast, że ich odpowiedź uzależniona jest często od sytuacji, w jakiej się znajdują. Dwie ostatnie odpowiedzi podane przez badanych emigrantów są na szczęście rzadkością, jednak niewątpliwie są na emigracji Polacy,

którzy wolą ukrywać swe pochodzenie. Boją się oni bowiem, że przyznając się do bycia Polakami narażeni będą na nieprzychylność ze strony innych i bycie postrzeganymi poprzez stereotyp nieznanego dobrze języka angielskiego Polaka, który niewiele potrafi i jest leniwy. Zdecydowana większość ankietowanych zdaje sobie jednak sprawę z tego, że przedstawiciele innych narodów mają dobre zdanie o Polakach pracujących za granicą, daliśmy się bowiem poznać w ostatnich latach jako dobrzy i lojalni pracownicy, a także przyjacielscy i otwarci ludzie.

Zapytano także polskich emigrantów, jakie elementy polskiej kultury mają dla nich największe znaczenie. Okazało się, że tym, co najbardziej urzeka badanych emigrantów w ich narodowej kulturze jest tradycja i związane z nią obrzędy. Blisko połowa ankietowanych przyznała, że to właśnie tradycja sprawia, że polska kultura nabiera tak dużego znaczenia. Najbardziej przywiązani są Polacy do świąt i towarzyszących im obrządków, do sposobu ich celebrowania. Ankietowani podkreślali, że sposób obchodzenia świąt w Polsce znacznie różni się od brytyjskiego/irlandzkiego sposobu, oraz że na Wyspach zupełnie nie czuć klimatu świątecznego, bo Brytyjczycy/Irlandczycy nie podchodzą do świąt tak emocjonalnie, jak my i nie spędzają ich tak rodzinnie, jak czyni się to w Polsce.

Ważnym elementem narodowej kultury jest dla emigrantów zamieszkujących Wielką Brytanię i Irlandię język polski, który wskazało 17% ankietowanych w GB i 12% w IRL, a który jest ważnym wyznacznikiem narodowej tożsamości człowieka. Niemniej ważny wyznacznik stanowi też historia własnej grupy narodowej. Na znaczenie historii Polski jako ważnego elementu kultury polskiej uwagę zwróciło po 10% respondentów. Podobna liczba osób wskazała, że znaczącym elementem rodzimej kultury jest dla nich literatura (9%) i szeroko rozumiana sztuka polska (8%). Dla 7% badanych dużą wartością jest rodzina i to, jak ona funkcjonuje, a także sposób wychowywania dzieci. Wychowanie polskie daje bowiem efekty w postaci wysokiej kultury osobistej, która jest dla 6% ankietowanych ważnym elementem kultury oraz wyrabia dobre cechy charakteru (na przykład wskazywana przez badanych gościnność), które są bardzo ważne zdaniem 8% respondentów. Polacy mieszkający w Wielkiej Brytanii deklarują wychowywane dzieci w kulturze polskiej (68%), część dokona selekcji (28%) wybierając te elementy kultury, które ich zdaniem są najbardziej wartościowe (na przykład język, tradycje świąteczne, religię, literaturę, sztukę). Tylko 4% badanych nie zamierza wychowywać dziecka w kulturze polskiej.

Większość ankietowanych uznała za znaczące te elementy kultury, które – zdaniem T. Lewowickiego – są elementami zachowań tożsamościowych, czyli zachowań pozwalających identyfikować tę tożsamość, manifestować ją i zabiegać o trwanie i dobre warunki rozwoju narodowej identyfikacji (Lewowicki T., s. 22-23).

Przeprowadzone badania pozwalają zauważyć, iż Polacy na emigracji mają pozytywny stosunek do swej polskości i polskiej kultury. Z odpowiedzi udzielanych przez ankietowanych można wysnuć wnioski, że emigranci pragną zachować polską tradycję i kierować się wartościami, które wyznawali jeszcze przed wyjazdem z kraju. Mimo, iż polska kultura jest znaczącym elementem poczucia tożsamości młodych emigrantów, nie robią zbyt wiele, by ją promować w nowym kraju i nie uczestniczą oni zbyt licznie w wydarzeniach organizowanych przez polskie stowarzyszenia, nie wykazują się także członkostwem w polskich organizacjach społeczno-kulturalnych.

Emigranci podtrzymują stały kontakt z ojczyzną. Młodzi Polacy odbywają częste i regularne podróże do Polski, co umożliwi im częste spotkania z rodziną i przyjaciółmi mieszkającymi w kraju. Kontakt ułatwia też Polakom coraz bardziej popularny dostęp do polskich mediów, a także do Internetu, który pozwala emigrantom uzyskiwać informacje na temat sytuacji i bieżących wydarzeń w kraju, które w większości interesują Polaków przebywających w Irlandii.

Analiza wyników badań pozwala zauważyć, że długość pobytu młodych Polaków na emigracji różnicuje ich deklaracje tożsamościowe. Im dłużej Polacy mieszkają w Wielkiej Brytanii/Irlandii, tym bardziej zdecydowanie mówią o własnej tożsamości i potrafią podkreślić te jej elementy, które świadczą o silnej identyfikacji z narodem polskim. Częściej potrafią oni wskazać różne aspekty wiedzy «o nas» i «o Brytyjczykach/Irlandczykach», a także o charakterze różnic dzielących «nas» od «obcych». Polacy mieszkający w nowym kraju dłużej, częściej odczuwają także satysfakcję płynącą z przynależności do polskiego narodu, gdyż na pytanie o sposób zachowania się w sytuacji, gdy ktoś chce znać ich o narodowość, częściej przyznają, że mówią z dumą o własnej przynależności do narodu polskiego. Natomiast osoby, które przebywają na emigracji najkrócej, skłonne były nie przyznawać się do swojego pochodzenia.

Podsumowanie. Tożsamość człowieka kształtuje się poprzez nabywanie kolejnych wymiarów tożsamości społeczno-kulturowej. Ważne jest, by jednostka potrafiła wzbogacać swoją tożsamość, umiejętnie korzystając z ofert, które daje jej życie w społeczeństwie wielokulturowym.

Tożsamość narodowa człowieka i poczucie tej tożsamości ma związek z poczuciem odrębności kulturalnej i językowej, identyfikacją z tradycjami określonej grupy, znajomością jej historii, świadomością odrębności i przynależności oraz identyfikacji z jakimiś systemami zachowań społecznych, z obyczajami, wartościami wyznaczanymi przez grupę itp (Lewowicki T., s. 129).

Spora liczba badanych osób pragnie powrócić za jakiś czas do kraju, aby z powrotem zamieszkać z rodziną, wolą mieszkać w Polsce, bo to ją uważają za swój dom. Przyznają, że gdyby nie byli niczym ograniczeni, gdyby mogli wybierać, nie zważając na sytuację polityczną i gospodarczą kraju, woleliby mieszkać w Polsce.

Sposób funkcjonowania młodych Polaków za granicą, w dużej mierze jest uzależniony od znajomości języka angielskiego. Język bowiem jest jednym ze składników budowania świadomości i tożsamości kulturowej. Bez znajomości języka grupy narodowej, w której żyjemy, nigdy nie będziemy uważani za jej członka. Niestety badania pokazują, że Polacy mają problem z posługiwaniem się językiem angielskim. Wielu z nich w momencie przyjazdu na Wyspy nie znało zupełnie angielskiego, inni potrafili się nim posługiwać, jednak nie na tyle, ale być postrzeganym jako członek społeczności brytyjskiej/irlandzkiej. Emigracja nie przerywa ciągłości tożsamości badanych osób. Polacy dalej uważają się w większości za Polaków, ewentualnie postrzegają siebie jako członków społeczności europejskiej. Nie boją się przyznawać do swego pochodzenia, nawet jeśli czasem w środowisku, w którym żyją funkcjonują negatywne stereotypy Polaków. Zdarzają się oczywiście wyjątki, że emigranci wolą nie przyznawać się do swego pochodzenia, jednak regułą jest, że Polacy są dumni z tego, kim są.

Warunki życia w okresie płynnej nowoczesności prowadzą niewątpliwie do zmniejszenia znaczenia niektórych punktów orientacyjnych tworzących poczucie tożsamości osób będących długo na emigracji. Należy przypuszczać, że osłabieniu ulegnie znaczenie wiedzy historycznej i znajomość tradycji oraz obyczaju, a także przekonanie o ważności tej wiedzy. Poczucie tożsamości narodowej – zdaniem Tadeusza Lewowickiego – podtrzymywane będzie bardziej w warstwie emocjonalnej, niż w warstwie wiedzy i przekonań o ważnej roli tej wiedzy (Lewowicki T., s. 134).

Wyposażenie człowieka w zdolności pozwalające na konstruowanie tożsamości w ponowoczesnym świecie, w którym łatwo zatracić ową tożsamość, to nie lada wyzwanie dla edukacji XXI wieku. Sprostać mu może edukacja wielo- i międzykulturowa, która nauczy młodego człowieka, jak rozwijać globalną świadomość i czerpać korzyści z życia w społeczeństwie kulturowo zróżnicowanym, z życia, które stało się współcześnie faktem niezaprzeczalnym, przed którym nie ma ucieczki.

Literatura

1. Bakalarz J.: Współczesna migracja w świetle dokumentów Kościoła. [w:] J. Bakalarz (red.): Współczesne środowiska emigracji polskiej. Sytuacja duszpasterska. Lublin 1985, RW KUL, s. 27.
2. Bauman Z.: Płynna nowoczesność. Przekład T. Kunz, Kraków 2006, Wydawnictwo Literackie.
3. Bokszański Z.: Tożsamości zbiorowe. Warszawa 2005, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 113;
4. Boski P.: O byciu Polakiem w ojczyźnie i o zmianach tożsamości kulturowo-narodowej na obczyźnie. [w:] P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre (red.): Tożsamość a odmiennosc kulturowa. Warszawa 1992, IP PAN, s. 183-186.
5. Budakowska E. (red.): Tożsamość bez granic. Współczesne wyzwania. cyt. wyd., s. 49.
6. Castles S., Miller M. J.: The Age of Migration: International Population Movements In the Modern World. New York 1993, Houndmills: Macmillan. Za: E. Budakowska: Współczesne migracje a nowe wyzwania wobec identyfikacji narodowo-kulturowej. [w:] E. Budakowska (red.): Tożsamość bez granic. Współczesne wyzwania. Warszawa 2005, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 49.
7. Chodubski A.: Emigracja jako zjawisko cywilizacyjne [w:] J. Burszta, J. Serwański (red.): Migracja – Europa – Polska. Poznań 2003, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, s. 62.
8. Kłoskowska A.: kultury narodowe u korzeni. Warszawa 1996, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 128 i dalsze.
9. Kraszewski P.: Typologia migracji. [w:] J. Burszta, J. Serwański (red.): Migracja – Europa – Polska. Poznań 2003, Wyd. Naukowe INPiD UAM.
10. Kwiatkowska A. : Tożsamość a społeczne kategoryzacje. cyt. wyd., s. 87.
11. Lewowicki T.: O badaniach społeczności pogranicza – od parcjalnych opisów ku elementom Teorii Zachowań Tożsamościowych. [w:] J. Nikitorowicz: Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów. Białystok 1995, Trans Humana, s. 22-23.
12. Lewowicki T.: Poczucie tożsamości narodowej młodzieży – stałość i zmienność (uwagi końcowe). [w:] T. Lewowicki (red.): Poczucie tożsamości narodowej młodzieży. Cieszyn 1994, Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, s. 133.
13. Lewowicki T.: Problemy tożsamości narodowej - w poszukiwaniu sposobów uogólnionych ujęć kwestii poczucia tożsamości i zachowań z tym poczuciem związanych. [w:] M. M. Urlińska (red.): Edukacja a tożsamość etniczna. Toruń 1995, UMK, s. 51-63.
14. Łukasiewicz R.: Współczesna emigracja polska – profil i wprowadzenie do problematyki asymilacji. [w:] D. Lalak (red.): Dom i ojczyzna. Dylematy wielokulturowości. Warszawa 2008, UW, s. 304.
15. Lyman S.: The Race Relations Cycle of Robert E. Park. «The Pacific Sociological Review» 1968, vol. 11, no 1, s. 20-22. Za: J. Mucha: Stosunki etniczne we współczesnej myśli socjologicznej. cyt. wyd., s. 221.
16. Mamzer H.: Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki. Poznań 2003, UAM, s. 134.
17. Matsumoto D., Juang L.: Psychologia międzykulturowa. Gdańsk 2007, GWP, s. 371.
18. Mucha J.: Stosunki etniczne we współczesnej myśli socjologicznej. Warszawa 2006, Wydawnictwo Naukowe PWN.

19. Od czasu II Wojny Światowej do lat 90. migracje miały charakter przymusowy, były to deportacje, przesiedlenia, emigracja polityczna. Szerzej: A. Sakson: Migracje w XX wieku – wystąpienie na 17. Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich (15-18 września 2004) <http://jazon.hist.uj.edu.pl/zjazd/materialy/sakson.pdf> (5.05.2016).

20. Ołędzka M.: Kilka słów o nowej fali emigracji polskiej. <http://www.psz.pl/127-unia-europejska/monika-olędzka-kilka-slow-o-nowej-fali-emigracji-polskiej> 2.05.2016.

21. Patrz: T. Lewowicki: Wyznaczniki tożsamości narodowej (wiedza o determinantach tożsamości i zachowań tożsamościowych jako element edukacji. [w:] Z. Jasiński, A. Kozłowska (red.): Tożsamość narodowa młodzieży na pograniczach. Opole1997, Instytut Nauk Pedagogicznych UO, s. 36-37.

22. Por. H. Mamzer: Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki. cyt. wyd., s. 107-112.

23. Pyłat J.: Inicjatywy i kierunki działania polskich środowisk emigracyjnych w Londynie w latach 2004 - 2008. Zarys sytuacji. http://kptnno.krakow.pl/images/II_Kongres/JP.pdf 13.04.2008.

24. Tajfel H.: La categorisation sociale. [w:] S. Moscovici (red.): Introduction à la psychologie sociale. Paris 1972, Larousse, s. 31. Za: A. Kwiatkowska : Tożsamość a społeczne kategoryzacje. Warszawa 1999, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, s. 86.

ВІДЧУТТЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ПОЛЯКІВ В ЕМІГРАЦІЇ

Грабовська Барбара, доктор габілітований, Факультет етнології і наук про освіту, Сілезький університет в Катовіцах, вул. Бельська, 62, 43-400 Цешин, Республіка Польща, basiagra@wp.pl

Еміграція не усуває відчуття ідентичності, тобто відчуття особистісної totoжності та історичної безперервності особистості. Поляки в еміграції продовжують сприймати себе як членів Європейського співтовариства. Вони не бояться визнати своє походження, навіть якщо іноді в середовищі, в якому вони живуть, існують негативні стереотипи щодо представників польської національності. Звичайно є винятки, коли емігранти вважають за краще не афішувати своє походження, проте поляки завжди пишаються тим, хто вони є. Сучасні умови життя нівелюють деякі ціннісні орієнтири, що формують відчуття ідентичності людей, які довгий час перебувають в еміграції.

Проблема відчуття національної ідентичності в постмодерному світі, де можна легко втратити ідентичність слова, є реальною проблемою для освіти XXI століття. Полікультурна та міжкультурна освіта покликана навчати молодих людей як розвивати глобальну обізнаність і використовувати переваги життя в полікультурному суспільстві.

Ключові слова: еміграція; ідентичність; ідентичність емігрантів.

SENSE OF IDENTITY OF POLES IN EMIGRATION

Hrabovska Barbara, doctor habilitatus, Faculty of Ethnology and Educational Studies, University of Silesia in Katowice, st. Bielska, 62, 43-400 Cieszyn, The Republic of Poland, basiagra@wp.pl

Emigration does not eliminate the sense of identity, that is the sense of personal identity and historical continuity of personality. Poles in emigration continue to perceive themselves as members of the European Community. They are not afraid to admit their origins, even if sometimes in an environment in which they live, there are negative stereotypes against members of Polish nationality. Of course there are exceptions when immigrants prefer not to advertise their origins, but the Poles always proud of who they are. Modern living conditions negate some values, which form the sense of identity of people who are in long emigration. The problem of a sense of national identity in the postmodern world, where you can easily lose the identity of the word, is a real challenge for the XXI century education. Multicultural and intercultural education aims to teach young people how to develop global awareness and take advantage of living in a multicultural society.

Key words: emigration; identity; identity of emigrants.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2016

Прийнято до друку 29.09.2016